

Middelengebruik door jongeren tijdens het uitgaan

'Pick and mix' als hedendaagse manier van drugsgebruik

Agnes van der Poel, Mirjam van Keulen, Madelon Stoele en Dike van de Mheen*

In dit artikel staat de samenhang tussen uitgaan en middelengebruik centraal. 'Uitgaan' gaat over de voorkeur die jongeren hebben voor een bepaalde muziekstijl en clubs/discotheken waar zij die muziek kunnen beleven. 'Middelengebruik' gaat over het gebruik van alcohol en verschillende drugs, op een enkele uitgaansavond.

Inleiding

Het is alweer twintig jaar geleden dat de eerste housefeesten in Nederland werden georganiseerd. Met de groei van de dancescene veranderde de drugsmarkt destijds ingrijpend. Met name de popularisering van 'dancedrugs' als xtc heeft er sterk toe bijgedragen dat de jeugdcultuur in de jaren negentig ook deels een drugscultuur is geworden (Nabben, Quaak & Korf, 2005). Meer dan ooit wordt middelengebruik door jongeren met uitgaan geassocieerd.

Mede door de snelle opkomst en verspreiding van xtc raakten wetenschappers in Nederland geïnteresseerd in het fenomeen 'uitgaansdrugs' (zie bijv. Ter Bogt & Engels, 2005; Stoele, Verdurmen & Maalsté, 2004; Nabben & Korf, 2000; Van de Wijngaart e.a., 1997). De meeste studies zijn kwantitatief van aard of zijn uitgevoerd onder panels van deskundigen.

De afgelopen decennia is er sprake van een normalisatie van drugsgebruik onder jongeren (Parker, Aldridge & Measham, 1998), met andere woorden, het gebruik is tegenwoordig 'closely woven into the experiential and cultural fabric of "ordinary" everyday life' (South, 1999).

* Drs. A. van der Poel is onderzoekscoördinator bij het IVO te Rotterdam. E-mail: vanderpoel@ivo.nl.

M. van Keulen en drs. M. Stoele waren als stagiair c.q. onderzoeker aan het onderzoek verbonden.

Prof. dr. D. van de Mheen is directeur Onderzoek en Onderwijs bij het IVO.

Het onderzoek is gefinancierd door het programma Verslaving van ZonMw (projectnummer 31000067).

Drugsgebruik wordt gezien als een time-out om te kunnen ontspannen in deze prestatiemaatschappij, zo constateren Parker e.a. (1998). Ook zien zij een ontwikkeling dat groepen jongeren die eerder deel zouden uitmaken van deviant subculturen steeds groter worden en min of meer opgaan in de mainstreamcultuur. De grenzen tussen (sub)culturen vervagen en daardoor is er sprake van constante beweging en hergroepering (Malbon, 1998; Maffesoli, 1996). En de mogelijkheden zijn groot; de Britse antropoloog Polhemus (1998) noemt het een 'supermarket of style where everything is possible'. Alles mag, alles is mogelijk én alles is beschikbaar. Er is te veel om te kiezen en jongeren zijn mede hierdoor slechts tijdelijk trouw aan een concept (Korf, Nabben & Benschop, 2004). Binnen de uitgaanscultuur zijn alle drugs voorhanden, voor wie dan ook en waar dan ook: 'pick 'n' mix' is de hedendaagse manier van drugsgebruik (Parker & Measham, 1994). Jongeren kiezen 'hun' drugs van de avond aan de hand van locatie, sfeer, muziek en rituelen met vrienden, kortom, de subcultuur waarin zij zich op dat moment (tijdelijk) bevinden.

Er is behoefte aan inzichten in de hedendaagse complexiteit van mid-delengebruik tijdens het uitgaan (Pijlmans, Krul & Niesink, 2003). Met kwalitatief onderzoek - bij uitstek geschikt om complexe en/of waaromvragen te beantwoorden - onder jonge gebruikers wordt tegemoet gekomen aan deze behoefte. In dit artikel bekijken we hoe muziek- en uitgaansstijl samengaan met het gebruik van alcohol en drugs. De onderzoeks vragen hierbij luiden: welke middelen horen bij welke muziek- en uitgaansstijl? En welke middelen worden gebruikt c.q. gecombineerd op een uitgaansavond?

Methode

Om deze vragen te beantwoorden zijn kwalitatieve data, verzameld tussen medio 2004 en medio 2005, geanalyseerd (over de methodologische verantwoording is gerapporteerd in Van der Poel, Stoele & Van de Mheen, 2005). We interviewden 82 jonge mensen (van 16-35 jaar) die woonden in of rond Rotterdam, uitgingen in Rotterdam én in de zes maanden voorafgaand aan het interview minimaal eenmaal xtc of cocaïne hadden gebruikt. Zij zijn geworven in het uitgaansleven (23), via flyers (32), via 'snowball-sampling' (21) en via het eigen netwerk (6).

Op vijftien avonden spraken we in zeven Rotterdamse clubs en discotheken tientallen mensen aan. Iedere club heeft zo zijn eigen signatuur wat publiek en muziek betreft. Zo hebben we in trendy en in alternatieve clubs geworven, in clubs met een gemengd publiek (zowel jonge als oudere uitgaanders, autochtonen en allochtonen), maar bij-

voorbeeld ook in een discotheek waar vooral 16- tot 21-jarigen kwamen. Na goedkeuring van de club verliep de werving als volgt: bij de uitgang van de toiletten vroegen we aan iedereen of hij of zij wel eens xtc of cocaïne had gebruikt. Indien ja, dan werd verder gesproken over het onderzoek en de inclusiecriteria. Jongeren die geïnterviewd wilden worden lieten hun telefoonnummer achter, zodat we later een afspraak konden maken. (Helaas kwamen veel potentiële respondenten de gemaakte afspraak niet na.)

Ook legden we op veel plaatsen flyers neer: op uitgaangerelateerde plekken (zoals cafés, platen- en kledingwinkels) en op ‘algemene’ plaatsen (zoals bibliotheken en jongerencentra). Op de flyer stond: ‘Woon je in Rotterdam en ga je er ook wel eens uit? Dan zoeken wij jou!’, met daaronder onze namen en een e-mailadres. Om de flyer neutraal te houden werd het inclusie criterium ‘gebruik van xtc en/of cocaïne’ pas in de e-mailcorrespondentie bekend gemaakt. Als laatste is aan elke geïnterviewde een flyer meegegeven, met de vraag die aan een andere potentiële respondent te geven.

De interviews zijn gehouden met een semi-gestructureerde vragenlijst, met vragen over:

- achtergrondkenmerken (o.a. leeftijd, geslacht, werk/opleiding en gezins- en woonsituatie);
- gebruik van alcohol, cannabis, xtc, cocaïne en andere drugs (o.a. gebruik in afgelopen week, maand, jaar en ooit, beginleeftijd en motieven voor gebruik);
- uitgaan (o.a. voorkeur voor muziekstijlen c.q. clubs en met wie).

De interviews duurden twee tot drie uur en na afloop ontving iedere respondent twintig euro. De interviews zijn getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd met het programma Kwalitan 5.0. Voor de hele groep is met behulp van de constant-vergelijkende methode (Boeije, 2005) bekeken in hoeverre enerzijds muziekstijl en anderzijds middelengebruik onderscheidend waren. Er bleek weinig variatie tussen deze twee benaderingen: de indelingen in muziekstijl en in middelengebruik leverden ongeveer dezelfde groepen op. Uiteindelijk is gekozen voor de indeling naar muziekstijl, omdat het ging over uitgaan en bijbehorend middelengebruik. Dit heeft geresulteerd in drie groepen - urban, mainstream en tekno/underground - die we in dit artikel beschrijven.

De groep geïnterviewde jongeren bestond uit 47 mannen en 35 vrouwen; de gemiddelde leeftijd in beide groepen was 22 jaar. Achttien respondenten gaven aan een niet-Nederlandse/Europese culturele herkomst te hebben: hun roots lagen (ook) in Noord-Afrika (5: Kaapver-

dië, Tunesië, Marokko), Antillen, Aruba en Suriname (4), Turkije (3), Chili en Argentinië (3) en Indonesië en de Molukken (3). De helft (42) was scholier/student (waarvan de meerderheid een bijbaan had) en 33 hadden een betaalde baan. Een klein deel (7) was werkloos of arbeidsongeschikt. De ene helft was vrijgezel (42) en de andere helft (40) had een partner, met wie sommigen (11) samenwoonden. Twee derde (54) woonde zelfstandig (alleen, op kamers, met partner) en de rest (28) woonde thuis bij de ouders.

Resultaten

URBAN

‘Ik vraag wat voor avond het is vanavond: hiphop en Afrikaanse muziek. De schade is 7,50 euro en we gaan naar binnen. We vinden het gelijk leuk. Het publiek bestaat bijna geheel uit donkere mensen, meer mannen dan vrouwen. Goed uitziende Surinaamse, Antilliaanse, Kaapverdiaanse en Afrikaanse mensen dansen. Niemand drinkt veel. (...) Sommigen roken een joint: we zien geen ander drugsgebruik. We kijken een tijd naar de dansvloer waar de mannen “cool” langs de kant staan. (...) De vrouwen dansen sexy. Mannen dragen lage wijde broeken en lange shirts, de vrouwen superstrakke broeken en minirokjes’ (fragment veldwerk).

Sinds een aantal jaren is urban de nieuwe verzamelnaam voor muziekstromingen als R&B, soul, hiphop, reggae en dancehall. Urban staat voor feesten met een gekleurd publiek, een hoog ‘bling-bling’-gehalte¹, ‘zwarte’ muziek en weinig harddrugsgebruik. De avonden hebben een multicultureel karakter; jongeren met een niet-Nederlandse culturele achtergrond zijn in de meerderheid. In de urbanscene draait veel om imago. De bezoekers maken veel werk van kleding, schoenen, kapsel en accessoires. De sfeer op de feesten is ontspannen. De omgang tussen mannen en vrouwen daarentegen is, vooral op de dansvloer, uitdagend en suggestief. Zien en gezien worden is belangrijk op deze avonden.

¹ Bling-bling refereert aan het geluid dat twee kettingen met hangers maken als die elkaar raken. Het staat voor een manier van kleden waarbij accessoires (zoals glimmende sieraden, zonnebril, cap, horloge, schoenen) een belangrijke rol spelen.

Jarold (28): ‘Ons publiek houdt meer van geile dingen, ja, dan dat ze losgaan hè, kapot, gek gaan, weet je. Bijvoorbeeld als de DJ bobbling¹ draait, ja, dan zie je iemand echt niet zo dansen [zwaait met armen heen en weer]. Echt niet, haha.’

In de urbanscene zien we alcoholgebruik, maar niet in extreme mate. Gebruik van harddrugs zien we weinig, gebruik van cannabis echter volop.

‘We spreken een toiletmeisje aan over ons onderzoek. Ze reageert verbaasd wanneer ze hoort dat we onderzoek doen naar middelengebruik en zegt: ‘O ... maar hier worden alleen maar joints gerookt. Dan moet je naar de clubavond op donderdag komen ofzo’ (fragment veldwerk).

Cannabis wordt in deze scene niet als een ‘echte’ drug ervaren. De duidelijke voorkeur voor blowen heeft voor een groot deel te maken met de muziek die gedraaid wordt.

Eva (22): ‘R&B is alleen maar blowen. Ik heb daar nog nooit pilletjes gezien. Coke kan, dat weet ik niet. De muziek is daar ook wat rustiger, dus als jij speed of wat dan ook op hebt, dan wil je ook heel hard dansen, dat kan niet op die muziek.’

Jarold (28): ‘Met het gabbergedoe heb je het nodig om het vol te houden, begrijp je. Omdat die muziek zo doeng-doeng, constant zó is. Maar bij urbanfeesten is er qua muziek zeg maar variatie, wat ik al zei: salsa, merengue. Als je dat danst, dan ben je al in een soort van trance. Daar heb je geen drugs meer voor nodig om je helemaal waus te maken of het vol te houden, weet je. (...) Mij is altijd geleerd: hé vriend, beter maak je geld met dat [coke] weet je, dan dat je jezelf ermee breekt.’

MAINSTREAM

De mainstream- ofwel de doorsnee-uitgaander is het moeilijkst definerbaar, omdat deze subgroep nauwelijks vaste omlijning kent. Op

¹ Deze muziek is raggamuffin: reggae-muziek wordt versneld afgespeeld en gemixt met hip-hop. Meisjes dansen door sexy met hun billen te schudden.

een uitzondering na komt iedereen wel eens in een mainstreamclub. We richtten ons daarom op de groep die bijna niet in andere circuits te vinden is: de ‘gewone’ jongere, die niet zoveel heeft met extremen. De muzieksmaak van de mainstremer is niet erg uitgesproken. In mainstreamclubs wordt top-40-muziek gedraaid, maar ook de commerciële takken van muziekstijlen zoals house, dance en R&B. Mainstreamuitgaansgelegenheden zijn van alle markten thuis, zodat er eigenlijk voor (bijna) ieder wat wils is. Zo kan de donderdag de houseavond zijn, de vrijdag de R&B-avond en de zaterdag de hardstyle-avond. We zien ook dat jongeren niet expliciet voor een bepaalde muzieksoort komen, maar eerder voor ‘hun’ club.

Elise (22): ‘Er was een tijdje (...) dat ik echt een fan van [naam club] was, dan maakte het me niet uit wat er die avond was. Of het nou Turkse houseavond was of technovrijdag of dat er een schoolfeest was. Ik ging er gewoon naartoe.’

Dit geldt ook voor het middelengebruik in deze groep. Doordat de muziekstijl voor de mainstremer per week kan verschillen, verschilt zijn gebruik ook. Alcohol is hier de enige constante, en is altijd en overal in grote hoeveelheid aanwezig. Het drugsgebruik hangt af van de muziekstijl van de avond. Bij de ene muzieksoort past een pilletje beter en bij de andere een lijntje.

Karin (24): ‘Als je kijkt naar de tenten op [naam plein met cafés en discotheken], daar zou ik nooit met een pilletje op naar binnen gaan. De muziek is er niet naar, de sfeer is er niet naar, de mensen niet; het is gewoon heel anders. Het is natuurlijk ook in de clubscene veel gebruikelijker, omdat de muziek die er wordt gedraaid er meer naar is. Want ik kan me niet voorstellen dat je in de skihut op André Hazes gezellig staat met je pilletje. In die tenten wordt wel meer cocaïne gebruikt dan xtc. Door van die Harry’s.’

Florine (23): ‘Het ligt ook aan het soort feestje waar je dan heengaat. En ik denk ook of ik een drukke week achter de rug heb gehad en of ik echt mijn energie kwijt moet of zo, misschien zoiets. Bijvoorbeeld als je naar [gay clubavond] ging, dan gebruikte je eerder coke dan wanneer je naar [naam urbanelclub] gaat, daar rook je sneller een jointje als je uit bent.’

Ook het moment van de avond speelt mee. Zo zien we verschil in middelengebruik voor, tijdens en na het uitgaan. Dit combigebrauk verspreid over de avond heeft verschillende redenen. Sommige jongeren nemen voordat ze uitgaan xtc of cocaïne, om er al ‘lekker in te komen’ en drinken vervolgens de hele avond alleen alcohol (of andersom). Na het uitgaan wordt er vaak voor het slapen gaan nog een blowtje gerookt, maar soms gaan de (after)feestjes thuis door en dient een middel juist om wakker te blijven.

Karin (24): ‘Op vrijdagnacht of zo, dan kwamen we laat bij elkaar want zij waren daar uitgeweest en zij daarheen en dan zagen we elkaar op het einde. (...) En dan had iemand weer toevallig coke bij zich en dan kwam dat op tafel en dan zat je heel de nacht. En dan blijf je maar bezig gaan en voor dat je het wist, is het al zes uur ’s ochtends.’

TEKNO/UNDERGROUND

Mark (20): ‘De eerste keer dat ik bij een teknofeest was, werd het onder de snelweg bij Schiedam gehouden. Had je een soort tunnel en de ene kant was dichtgemakten en dan moest je via een of andere zandberg er in glijden met een glijbaantje. Ik vond het echt leuk. (...) Vrienden van mij hebben ook een soundsystem, dus die organiseren dat dan weer. Het enige wat je moet doen is een locatie vinden, want ze hebben zelf al geluid. (...) En je hebt dan biertjes en die worden voor vijftig cent verkocht. Het gaat niet om winst maken, het gaat gewoon om lekker feesten.’

Illegale underground- en teknofeesten - waarvoor de gemeente meestal geen vergunning heeft gegeven - worden vaak op ‘obscure’ locaties gehouden, zoals kraakpanden en leegstaande hallen. Het tempo van de tekno die gedraaid wordt met soundsystems (een mobiele geluidsinstallatie in privé-eigendom waarmee feesten worden gegeven) ligt hoger dan de meer commerciële techno die we in de mainstream zien. Ook stromingen als drum ’n’ bass en jungle horen bij de undergroundscene. Veel undergrounders zijn hoogopgeleide autochtonen die een wat vrijere opvoeding genoten hebben. Zij zijn veelal herkenbaar aan zwarte kleding, piercings, tatoeages en dreadlocks.

Thijs (24): ‘Ik hou niet zo van die grote feesten als Awa-kenings enzo. Het is zo overgecommercialiseerd, er lopen

security-mensen rond die ik ook allemaal liever niet zie. Er lopen meer Billy's rond in van die strakke shirtjes, stekeltjes. (...) Teknofeestjes zijn meestal van dat linkse gebeuren en een beetje oude punkers enzo. Dat idee meer en dat is toch ander volk.'

De scene wordt gekenmerkt door een sfeer van 'ons kent ons'. Hierdoor is het eenvoudig om erachter te komen waar een goed feest gehouden wordt.

Jochem (24): 'Iedereen kent elkaar, dat maakt het zo grappig. Uiteindelijk is het altijd één groep die in verschillende samenstelling ergens bivakkeert. Dan word je gebeld of je belt even rond en dan heb je zo een telefoonnummer, en dan wordt er om acht uur op die voicemail gezet: ga naar dat en dat treinstation. En vanaf tien uur staat er op: loop naar die straat en dat en dat pand, en daar is dan het feest. Ze houden het eerst heel geheim.'

Het drugsgebruik in deze scene is experimenteel. Op de illegale locaties kan openlijker gedeald en gebruikt worden dan in clubs en discotheken.

Anne (26): 'Ik ben bang dat drugs en illegale feesten toch een beetje bij elkaar horen. Dat het toch wel een sfeertje is, een of ander duister spannend sfeertje waar het ook wel bij hoort. En het is dan ook heel open. Waar ik in het begin toch best wel aan heb moeten wennen. Dat ik zelf ook zo iets had van, mensen zaten te snuiven, dat ik best wel een naar gevoel kreeg. Dat er soms wel eens mensen "out" liggen.'

Ook hier zien we dat alle middelen in combinatie met alcohol worden gebruikt. Het valt op dat er naast alcohol vooral speed (amfetamine) wordt gebruikt, met als argument dat het daar 'lekker lang mee vol te houden is'. Ook is het een middel om de loomheid door alcoholgebruik op te heffen en weer nuchter te worden.

Hannah (24): 'Ik had al gefeest en de volgende dag was er weer een feest, en ja, je wilt het toch gewoon lekker mee-

maken allemaal en niet gewoon moe zijn. En iemand had gezegd van als je een bommetje neemt dan trek je het wel. En dat was ook waar, want de volgende dag was ik nog steeds helemaal wakker. Je hoeft echt dagen niet te slapen heb ik het idee, met die speed.'

Myrthe (23): 'Een keer op een feestje toen ik heel moe was en toen ik heel dronken was, zei iemand: "Wil je speed nemen? Dan is het over." Toen was het inderdaad over en dan kun je weer door.'

Een undergrounder heeft doorgaans minimaal vijf verschillende drugs in zijn of haar leven gebruikt. Dit loopt uiteen van het 'normale' mainstreamgebruik van coke en xtc, tot experimenteren met ketamine en lsd, tot dagelijks gebruik van ghb en marihuana.

Ruben (21): 'Laatste keer ketamine, een klein beetje, vooral omdat ik tegen andere mensen ging aan vallen. Je bent niet meer controleerbaar. Je gedachten zijn nog wel controleerbaar, maar je lichaam niet meer. Zo irritant. Je loopt te rollen over de grond.'

Als het over hun drugsgebruik gaat, komen de gebruikers bewust over. Zij verdiepen zich in de lichamelijke en geestelijke effecten van de verschillende drugs. Het gebruik van verschillende middelen verspreid over de avond, zoals we dat steeds meer in de mainstream zien, is hier al jaren gangbaar. In de undergroundscene zien we echter dat de middelen ook tegelijkertijd worden gebruikt.

Thijs (24): 'Als je speed en coke gaat combineren, dan is dat zonde van je coke, dus dat schiet niet op. Speed overheerst alles. Maar speed en xtc werkt op zich nog wel leuk.'

Ruben (21): 'Speed en mdma zijn twee drugs die ik altijd samen gebruik, fulltime in iedere uitgaansgelegenheid. Want ik weet dat ik van mdma loom word en ik weet dat ik van speed hard ga. En ja, samen werkt het ook, dan zit je er tussenin.'

Tot besluit

De geïnterviewde jongeren hebben ervaring met het gebruik van uitgaansdrugs. Zij zijn in te delen in drie groepen, afhankelijk van hun

voorkeur voor een bepaalde muziek- en uitgaansstijl, met bijbehorend middelengebruik. Zo zien we opvallend weinig gebruik van harddrugs in de urbanscene; naast alcohol wordt hier met name geblowd. In de mainstream valt vooral het fenomeen pick 'n' mix op. Jongeren consumeren al naar gelang de muziek van de betreffende avond, het moment en de sfeer. Het gebruik van xtc en cocaïne is in de mainstream populair, naast de overvloedig aanwezige alcohol en wiet. Het verschil met de alternatieve undergroundscene is groot. We zien hier meer speedgebruik, naast alcohol, cannabis, xtc en cocaïne. In deze scene wordt veel meer gecombineerd en geëxperimenteerd met middelen. Veel jongeren gebruiken verschillende middelen op één avond; verspreid over de avond om effecten van eerder genomen middelen te beïnvloeden, of alles door elkaar als een drugscocktail. De aandacht voor combigebrauk groeit ook op internationaal niveau (bijv. Van Haevere, 2007; Hunt & Evans, 2003), onder andere vanwege de gezondheidsrisico's die het met zich meebrengt.

Er is een duidelijke samenhang te zien tussen muziekstijl en drugsgebruik. Muziek moet hier niet gezien worden als oorzaak van (een combinatie van) alcohol- en drugsgebruik, maar een bepaalde muziekstijl lijkt automatisch verbonden met het gebruik van bepaalde drugs. Dit betekent dat de muziekstijl die een jongere - op dat moment - prefereert, een belangrijke sleutel is tot begrip van zijn middelengebruik. De mobiliteit en de flexibiliteit waarmee moderne uitgaanders zich binnen de verschillende scenes bewegen, maken hen ongrijpbaarder dan ooit. Inzicht in uitgaansstijlen geeft daarmee inzicht in het heden-dagse complexe middelengebruik dat daarmee samenhangt, zoals het toenemende combigebrauk. In de preventie gericht op jongeren wordt al aandacht besteed aan gecombineerd middelengebruik (bijv. op www.uitgaanendrugs.nl). Vooral in de mainstreamscene (dance-/trancefeesten) wordt preventie over middelengebruik en de gevolgen ervan gegeven; preventie specifiek in de urban- of tekno-scene is ons onbekend.

Echter, de preventie in de mainstream staat onder druk. Tot een aantal jaren geleden konden xtc-pillen bijvoorbeeld op locatie, dus op een feest, getest worden. Tijdens de test werd door professionals en peers (leeftijdsgenoten) voorlichting gegeven over gebruik en gevolgen. Iemand die nu drugs wil laten testen (naast xtc kan ook cocaïne, speed en ghb getest worden op zuiverheid), moet een monster op een afleverpunt afgeven en kan na minimaal een week bellen voor de uitslag. De voordelen van het directe 'face to face'-contact zijn hiermee verlo-

ren gegaan. Wel nog staan vrijwilligers van Unity met een stand op (grottere) dancefestivals om ‘peer to peer’-voorlichting te geven over middelengebruik.

De mogelijkheden om voorlichting te geven zijn recent verder afgebrokkeld, nu op veel dance-evenementen een ‘zero-tolerance’-beleid gevoerd wordt (fouilleren, inzet van drugshonden, in beslag nemen van ook gebruikershoeveelheden drugs). Volgens preventiewerkers leidt dit tot ‘kamikazegebruik’, waarmee gedoeld wordt op het gebruik van grotere hoeveelheden middelen voorafgaand aan het evenement en overmatig alcoholgebruik tijdens het evenement.²

Alle politie-inspanningen ten spijt: duidelijk is dat middelengebruik en uitgaan niet van elkaar gescheiden kunnen worden. Hiermee wordt de noodzaak voor gerichte preventie alleen maar groter. Verslavingspreventie zou zich specifieker kunnen richten op uitgaansstijlen en het bijbehorende gecombineerd middelengebruik.

Literatuur

- Boeije, H. (2005). *Analysen in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom.
- Bogt, T.F.M. ter, & Engels, R.C.M.E. (2005). ‘Partying’ hard: party style, motives for and effects of mdma use at rave parties. *Substance Use and Misuse*, 40, 1479-1502.
- Havere, T. van (2007). Uitgaan en middelengebruik. Trends in Vlaanderen. *Verslaving*, 3, 16-30.
- Hunt, G., & Evans, K. (2003). Dancing and drugs: a cross-national perspective. *Contemporary Drug Problems*, 30, 779-814.
- Korf, D.J., Nabben, T., & Benschop, A. (2004). *Antenne 2003. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg.
- Maffesoli, M. (1996). *The time of the tribes: the decline of individualism in mass society*. Tousand Oaks: Sage.
- Malbon, B. (1998). The club: clubbing, consumption, identity and the spatial practices of every-night life. In T. Skelton & G. Valentine (Eds.), *Cool places: geographies of youth cultures* (pp. 266-286). Londen/New York: Routledge.
- Nabben, T., & Korf, D.J. (2000). *De combiroes. Gecombineerd gebruik van alcohol met cannabis, cocaïne, xtc en amfetamine*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Nabben, T., Quaak, L., & Korf, D.J. (2005). *NL trendwatch; gebruikersmarkt uitgaansdrugs in Nederland 2004-2005*. Amsterdam: Rozenberg.
- Parker, D., & Measham, F. (1994). Pick ‘n’ mix: changing patterns of illicit drug use amongst 1990s adolescents. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 1, 5-13.
- Parker, H., Aldridge, J., & Measham, F. (1998). *Illegal leisure: the normalization of adolescent recreational drug use*. Londen: Routledge.

2 Zie bijvoorbeeld de berichtgeving op de website 3voor12.nl ('Strengere drugscontrole festivals stuit organisatoren tegen de borst', 17 juli 2008), in NRC Handelsblad ('Politie voert zerotolerantiebeleid op dance-feesten', 21 juli 2008) en in de Volkskrant ('Drugsbeleid dancefeesten is gevaarlijk', 14 augustus 2008; 'Zero tolerance drugs ondoordacht en onnodig', 16 augustus 2008).

- Pijlmans, F.T.A., Krul, J., & Niesink, R.J.M. (2003). *Uitgaan en veiligheid: feiten en fictie over alcohol, drugs en gezondheidsverstoringen*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Poel, A. van der, Stoele, M. & Mheen, D. van de (2005). *Patterns of use and consequences of xtc and other club drugs in Rotterdam. Results (so far) of a 2-year study*. Rotterdam: IVO.
- Polhemus, T. (1998). In the supermarket of style. In S. Redhead, D. Wynne & J. O'Connor (Eds.), *The clubcultures reader* (pp. 130-133). Malden, MA: Blackwell.
- South, N. (Ed.) (1999). *Drugs: cultures, controls, and everyday life*. Londen: Sage.
- Stoele, M.T.M., Verdurmen, J., & Maalsté, N. (2004). *Edam-Volendam ontnuchtert. Een kwalitatief onderzoek naar uitgaansleven en middelengebruik in Edam-Volendam*. Rotterdam: IVO/Utrecht: Trimbos-instituut.
- Wijngaart, G.F. van de, Braam, R., Bruin, D. de, Fris, M., Maalsté, N., & Verbraeck, H. (1997). *Ecstasy in het uitgaanscircuit. Sociaal-epidemiologisch onderzoek naar de aard, omvang en risico's van gebruik van xtc en andere uitgaansdrugs op houseparty's*. Utrecht: CVO.